

I. Wprowadzenie

1. Tematyka badawcza

Krajobraz, w którym toczy się życie człowieka, przenika wszystkie sfery ludzkiej egzystencji, a przez to stanowi fenomen ważny dla zrozumienia relacji między jednostkami a światem, w którym żyją¹. Ma on wielowymiarowo integrujący charakter – łączy bowiem przyrodę z kulturą, naukę i estetykę, geografię oraz historię, przestrzeń i czas, ludzi i ich środowisko we wszystkich skalach i aspektach. Integruje także nauki przyrodnicze i społeczne². Powiązanie krajobrazu z wiejskością jest oczywiste, w języku potocznym wręcz intuicyjne. Wobec zdezaktualizowania się tradycyjnych kryteriów wiejskości współcześnie to właśnie krajobraz pozostał jednym z najważniejszych elementów opisu tego, co wiejskie. Owa doniosłość ochrony krajobrazu wiejskiego i jego charakter decydują o obecności tej tematyki w prawie i czynią interesującym obiektem prawniczych badań naukowych.

Przedmiot badań stanowi zatem krajobraz wiejski oraz normy prawne dotyczące tej materii. Dla określenia tematyki badawczej trzeba zacząć od odniesienia się do jej tytułowych terminów: „prawna ochrona” oraz „krajobraz wiejski”.

Pierwsze z nich należy do kluczowych w prawoznawstwie. Jedną z najważniejszych funkcji prawa³ jest bowiem funkcja ochronna, a ochrona różnych

¹ B. Bender, *Stonehenge: Making Space*, Oxford–New York 1998, s. 6.

² M. Antrop, V. Van Eetvelde, *Landscape Perspectives. The Holistic Nature of Landscape*, Springer 2017, s. 4.

³ Na temat funkcji prawa i ich odróżnienia od roli prawa zob. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 223–224.

dóbr należy do podstawowych celów prawa⁴. Ochronę prawną można ująć jako „ochronę za pomocą prawa określonych dóbr i wartości niezbędnych do egzystencji i prawidłowego rozwoju jednostki, grup społecznych i całego społeczeństwa”⁵. Normy prawne budowane są na gruncie pewnych wartości stanowiących ich aksjologiczne uzasadnienie⁶. Prawo wyznacza zespół wartości, które powinny być respektowane przez społeczeństwo oraz zachowania mające służyć realizacji tych wartości⁷. Dobra stanowią zaś ucieleśnienie wartości, są ich nośnikami, stąd przy pewnym uproszczeniu dobra są nieraz w doktrynie zrównywane z wartościami, a oba terminy używane zamiennie⁸.

Takim dobrem objętym ochroną prawną jest tytułowy krajobraz wiejski. Stanowi on termin języka prawnego⁹ i prawniczego¹⁰, nie ma jednak definicji legalnej. Dla określenia terminu „krajobraz wiejski” należy wyjść od stwierdzenia, że jest on rodzajem krajobrazu. Ten ostatni został zdefiniowany w art. 2 pkt 16 e ustawy z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹¹ jako „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka”. Definicja ta jest zbieżna z ujęciem krajobrazu

⁴ M. Szewczyk, *Nadzór w materialnym prawie administracyjnym*, Poznań 1995, s. 58.

⁵ W. Berutowicz, J. Mokry, *Organizacja ochrony prawnej w PRL*, Warszawa 1987, s. 39.

⁶ M. Kordela, *Inter- and extra-legal axiology*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” t. 29 nr 3 (2020), s. 30–31.

⁷ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa...*, s. 235.

⁸ Z. Duniewska, *Zakres regulacji prawa materialnego – wyznaczenie pojęcia instytucji tego prawa*, [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *Prawo administracyjne materialne. System Prawa Administracyjnego*, t. 7, Warszawa 2017, s. 130.

⁹ Np. ustawa z 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, dalej jako: ustawa EFRROW; Protokół w sprawie stosowania Konwencji alpejskiej z 1991 r. w zakresie rolnictwa na terenach górskich – Protokół „Rolnictwo na terenach górskich”, Dz.Urz. UE L L. z 2006 r. Nr 271, s. 63, dalej jako Protokół do Konwencji alpejskiej. Termin „krajobraz wiejski” stosowany jest też w aktach prawa miejscowego zwłaszcza z zakresu planowania przestrzennego.

¹⁰ J. Goździewicz-Biechońska, *Formy ochrony krajobrazu wiejskiego w świetle ustawy o ochronie przyrody*, „Przegląd Prawa Rolnego” nr 2 (2014); M. A. Król, *Prawna ochrona krajobrazu wiejskiego w kontekście integracji europejskiej*, „Samorząd Terytorialny” nr 10 (2000); M. A. Król, A. Kaźmierska-Patryczna, *Prawne instrumenty ochrony krajobrazu wiejskiego w ramach systemów wsparcia bezpośredniego do gruntów rolnych oraz rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020*, „*Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*” t. LXI nr 2 (2015).

¹¹ Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.); dalej jako u.p.z.p.

w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej z 2000 r.¹² jako „obszaru, postrzeganego przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich” (art. 1 lit. a EKK). „Krajobraz” jest ponadto terminem występującym w różnych obszarach regulacyjnych.

Odnosząc się do ujęcia przedmiotu badań – krajobrazu wiejskiego jako szczególnego rodzaju krajobrazu, trzeba wskazać na konieczność wyodrębnienia go jako osobnego przedmiotu badań. Przede wszystkim warto zauważyć, że krajobraz wiejski jest dominującym rodzajem krajobrazu ze względu na przeważająco wiejski charakter przestrzeni w Polsce (podobnie zresztą jak w Europie i większości rejonów świata). I choć obecnie już 55% światowej populacji żyje w miastach, a prognozuje się wzrost do 68% do 2050 roku¹³, to jednak w aspekcie terytorialnym większość lądowej powierzchni Ziemi tworzą obszary wiejskie.

Co istotne z punktu widzenia prawa, krajobraz wiejski wykazuje swoistość, która wpływa na prawny wymiar jego ochrony. Można to zauważyć zwłaszcza w porównaniu z krajobrazem miejskim. Pewne zjawiska i problemy krajobrazowe występują tylko lub przeważająco na obszarach wiejskich (np. agrosystemy, krajobrazy objęte formami ochrony przyrody zlokalizowane są przede wszystkim poza miastami), inne wykazują szczególny wiejski charakter (np. struktura osadnicza, elementy krajobrazu rolniczego o wysokiej różnorodności). Ponadto, w przeciwieństwie do obszarów heterogenicznych, kosmopolitycznych, dynamicznych i wciąż transformujących miast, przestrzeń wiejska jest szczególnie wrażliwa na przekształcenia¹⁴ i z trudem się do nich dostosowuje. Ma bowiem silnie i jasno ukształtowane w sposób ciągły w procesach historycznych własne, oryginalne cechy tworzące bogatą tożsamość przyrodniczo-kulturową¹⁵.

¹² Europejska Konwencja Krajobrazowa Rady Europy sporządzona we Florencji 20 października 2000 r., ratyfikowana przez Polskę 27 września 2004 r., weszła w życie 1 stycznia 2005 r., Dz.U. z 2006 r. Nr 14 poz. 98 (dalej jako EKK).

¹³ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420). New York: United Nations <https://population.un.org/wup/assets/WUP2018-Report.pdf>.

¹⁴ E. Raszeja, *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich*, Poznań 2013, s. passim.

¹⁵ B. Lipińska, *Kultura użytkowania przestrzeni – degradacja krajobrazu wiejskiego*, [w:] I. Liżewska, W. Knercer (red.), *Zachowane – ocalone? O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania*, Olsztyn 2003, s. 129.

Nakazuje to wyjątkową ostrożność w podejmowaniu ingerencji i wyznacza szczególne potrzeby działań ochronnych krajobrazu poza miastami. Współczesna radykalność przekształceń krajobrazu¹⁶ oraz zauważane powszechnie zjawisko narastającego chaosu przestrzennego¹⁷ powodują potrzebę refleksji nad ukształtowaniem ochrony oraz rolą prawa w tym zakresie. Biorąc zaś pod uwagę, że procesy te ze szczególną intensywnością objawiają się na obszarach wiejskich, uzasadnione jest skupienie się na tym kontekście przestrzennym.

Ponadto w aspekcie planowania przestrzennego zauważa się nieadekwatność instrumentów ochronnych wypracowanych w ramach urbanistyki do podejmowania problemów przestrzeni wiejskiej¹⁸. Kolejną kwestią jest immanentna więź krajobrazu wiejskiego z rolnictwem, co przekłada się na specjalny – prawnorolny wymiar ochrony krajobrazu wiejskiego, wymagający odrębnego podejścia badawczego. Znajduje to też odzwierciedlenie w ukształtowaniu polityki rozwoju w odniesieniu do obszarów wiejskich. Wreszcie swoistość krajobrazu wiejskiego wpływa na szczególne na tle innych typów krajobrazu ukształtowanie jego ochrony prawnej.

Przedstawione powyżej argumenty wskazują na istnienie istotnych różnic między krajobrazem wiejskim a miejskim i konieczność wyodrębniania ich jako tematów badawczych. Uzasadnia to uczynienie krajobrazu wiejskiego osobnym przedmiotem badań.

Zróżnicowanie funkcjonowania terminu „krajobraz” w języku prawnym wskazuje na wielowątkowość regulacji dotyczącej tego przedmiotu, co determinuje określenie normatywnego obszaru podjętych badań. Ochrona krajobrazu (w tym wiejskiego) nie została uregulowana w sposób kompleksowy w jednym czy kilku powiązanych aktach prawnych. Normatywny obszar podjętych badań obejmuje zatem przepisy usytuowane w różnych obszarach regulacyjnych. Można zidentyfikować wstępnie cztery z nich: prawo ochrony środowiska¹⁹ (w tym

¹⁶ M. Antrop, *Why landscapes of the past are important for the future*, „Landscape and Urban Planning” t. 70 nr 1–2 (2005), s. 25.

¹⁷ *Polska Polityka Architektoniczna. Polityka jakości krajobrazu, przestrzeni publicznej, architektury*, projekt zespołu autorskiego pod red. K. Chwaliboga, Warszawa 2011, s. 9, https://www.sarp.pl/pokaz/polska_polityka_architektoniczna,2082.

¹⁸ J. Goździewicz-Biechońska, *Planowanie przestrzenne wobec współczesnych tendencji rozwoju obszarów wiejskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” nr 17 (2015), s. 168.

¹⁹ Przede wszystkim ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 647 ze zm.), dalej jako u.p.o.ś., i ustawa z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1112 ze zm.); dalej jako u.u.i.ś.

ochrony przyrody²⁰), prawo planowania przestrzennego²¹, prawo ochrony dziedzictwa kultury²² i prawo rolne (zwłaszcza w zakresie podstaw prawnych wspólnej polityki rolnej²³). Konieczne jest też sięgnięcie do prawa ponadnarodowego (w tym prawa miękkiego – *soft law*). Zasadnicze dwa akty prawa międzynarodowego dotyczące tej materii stanowią: Europejska Konwencja Krajobrazowa i Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.²⁴ Uwzględnić trzeba też prawodawstwo Unii Europejskiej²⁵.

Należy przy tym zastrzec, że ze względu na wspomnianą rozległość i wielowątkowość podjętej tematyki, z materiału badawczego zostały wyłączone te regulacje, w których ochrona krajobrazu wiejskiego nie jest zasadniczym przedmiotem i celem i ma charakter pośredni. Zatem poza zakresem badań są normy prawne dotyczące ochrony poszczególnych elementów krajobrazu wiejskiego, np. drzew i krzewów (w prawie ochrony przyrody), wód (w prawie wodnym), architektury wiejskiej (w prawie planowania i zagospodarowania przestrzennego i prawie budowlanym), elementów krajobrazu o wysokiej różnorodności na gruntach rolnych²⁶, obiektów małej architektury, elementów reklamowych

²⁰ Przede wszystkim ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. z 2026 r. poz. 13 ze zm.); dalej jako u.o.p.

²¹ Przede wszystkim u.p.z.p.

²² Przede wszystkim ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.), dalej jako: u.o.z.o.z.

²³ Obecnie przede wszystkim Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/2115 z 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (planów strategicznych WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013, Dz.Urz. UE L 435 z 6.12.2021 r., s. 1 (dalej jako rozporządzenie 2021/2115). W odniesieniu do poprzedniego okresu finansowania – ustawa EFRROW.

²⁴ Dz.U. z 1976 r. Nr 32 poz. 19.

²⁵ Poza wskazanymi wcześniej podstawami prawnymi wspólnej polityki rolnej wymienić tu można także akty prawne dotyczące ochrony środowiska, np. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2011/92/UE z 13 grudnia 2011 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko (Dz.Urz. UE L 26 z 28.01.2012 r., s. 1 ze zm.), dalej jako dyrektywa 2011/92/UE; Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz.Urz. UE L 206 z 22.07.1992 r., s. 7).

²⁶ Pojęcie „elementy krajobrazu o wysokiej różnorodności na gruntach rolnych” związane jest ze wskaźnikami różnorodności biologicznej dla ekosystemów rolniczych, o których mowa w art. 11 ust. 2 Rozporządzenia (UE) 2024/1991 Parlamentu Europejskiego i Rady z 24 czerwca 2024 r. w sprawie odbudowy zasobów przyrodniczych i zmiany rozporządzenia (UE) 2022/869, Dz.Urz.

i ogrodzeń²⁷. Wyłączenie dotyczy także regulacji odnoszących się do podtypów krajobrazu wiejskiego (jego szczególnych rodzajów), np. krajobraz leśny czy turystyczno-wypoczynkowy²⁸. Choć takie zespoły norm przyczyniają się niewątpliwie do ochrony krajobrazu wiejskiego, to jednak mają określone inne zasadnicze cele i przedmiot ochrony. Determinuje to odmienne ukształtowanie norm prawnych ochronnych.

W pracy uwaga została zatem skupiona na tych normach, których przedmiot ochrony stanowi krajobraz wiejski. Trzeba jednak zastrzec, że precyzyjne i kategoryczne wyodrębnienie systemu tych norm nie jest możliwe. Wynika to przede wszystkim z charakteru krajobrazu jako przedmiotu ochrony, ale też ze złożoności systemu prawa i powiązań wewnątrz niego.

2. Ocena stanu badań i uzasadnienie wyboru tematyki badawczej

Prawna ochrona krajobrazu wiejskiego nie była jak dotąd tematem monografii. Stanowiła natomiast przedmiot opracowań artykułowych, wśród których można wymienić prace M. A. Król²⁹ i tej autorki z A. Kaźmierską-Patrzyzną³⁰, a także mojego autorstwa *Z prawnej problematyki ochrony krajobrazu na obszarach wiejskich* oraz *Formy ochrony krajobrazu wiejskiego w świetle ustawy o ochronie przyrody*³¹.

UE L, 2024/1991 (dalej jako Rozporządzenie 2024/1991). W załączniku IV do tego rozporządzenia wskazano przykładowo elementy krajobrazu o dużej różnorodności: „strefy buforowe, żywopłoty, pojedyncze drzewa lub grupy drzew, rzędy drzew, miedze śródpolne, skrawki ziemi, rowy, strumienie, małe tereny podmokłe, tarasy, kopce kamienne, kamienne ściany, małe stawy i elementy związane z kulturą, to elementy trwałej naturalnej lub półnaturalnej roślinności występujące w kontekście rolniczym, które zapewniają usługi ekosystemowe i wsparcie dla różnorodności biologicznej”.

²⁷ Te elementy krajobrazu są objęte szczególną regulacją dotyczącą zasad i warunków ich usytuowania, zwłaszcza poprzez uchwały uregulowane w art. 37a-37e u.p.z.p.

²⁸ Zob. np. typy krajobrazu wiejskiego wyróżnione przez J. Falkowskiego: J. Falkowski, *Wielofunkcyjność i próba wyróżnienia funkcjonalno-gospodarczych typów krajobrazu wiejskiego Polski*, [w:] M. Wójcik (red.), *Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe. Studia Obszarów Wiejskich*, t. XXXV, Warszawa 2014, s. 15–20.

²⁹ M. A. Król, *Prawna ochrona krajobrazu wiejskiego w kontekście integracji europejskiej...*

³⁰ M. A. Król, A. Kaźmierska-Patrzyzna, *Prawne instrumenty ochrony krajobrazu wiejskiego w ramach systemów wsparcia bezpośredniego do gruntów rolnych oraz rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020...*

³¹ J. Goździewicz-Biechońska, *Z prawnej problematyki ochrony krajobrazu na obszarach wiejskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” nr 1 (2014); J. Goździewicz-Biechońska, *Formy ochrony krajobrazu wiejskiego w świetle ustawy o ochronie przyrody...*

Dotychczas badania prawnicze w zakresie tematyki krajobrazowej skupiały się przede wszystkim na perspektywie pojęcia nadrzędnego – „krajobrazu”. Ponadto można zauważyć, że na tle innych dyscyplin zainteresowanie tematem krajobrazu w naukach prawnych jest zdecydowanie mniejsze³². Jako przyczyny takiej sytuacji wskazuje się w literaturze okoliczność, że większość aspektów problematyki krajobrazu podejmowana jest w ramach innych obszarów badawczych (w planowaniu przestrzennym i urbanistyce, architekturze krajobrazu, ekologii, polityce rolnej) oraz w kontekście problemów, takich jak na przykład zmiany klimatu³³. Ponadto zauważana jest pewna „problematyczność” krajobrazu z prawnej perspektywy, co wynika z charakteru tego zagadnienia wymykającego się precyzyjnym ramom niezbędnym do zbudowania systemu ochronnej regulacji prawnej³⁴. Jak zauważa D. Trzcińska, „krajobraz jako przedmiot ochrony jest bardzo trudnym elementem – zarówno przestrzeni, jak i środowiska”³⁵. J. Boć wskazuje nawet, że efektywne wyróżnienie przedmiotu ochrony krajobrazu stanowi jeden z najtrudniejszych zabiegów pojęciowych w sferze problematyki ochrony środowiska³⁶. Refleksje te zachowują aktualność także w odniesieniu do krajobrazu wiejskiego.

Wszystko to sprawia, że prawnicze badania dotyczące krajobrazu, choć podejmowane od dłuższego czasu, stanowią duże wyzwanie. Z prekursorskich historycznych opracowań można wskazać zwłaszcza prace W. Brzezińskiego³⁷, W. Radeckiego³⁸, J. Bocia³⁹ i H. Olbrychta⁴⁰. Po 1990 r. problematykę krajobra-

³² V. Jenkins, *Protecting the natural and cultural heritage of local landscapes: Finding substance in law and legal decision making*, „Land Use Policy” t. 73 (2018), s. 72.

³³ A. Strecker, *Landscape Protection in International Law*, Oxford 2018, s. 2.

³⁴ Ibid.

³⁵ D. Trzcińska, *Prawo planowania i zagospodarowania przestrzennego z perspektywy środowiska i jego ochrony*, Warszawa 2018, s. 218.

³⁶ J. Boć, *W sprawie prawnej ochrony krajobrazu*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” t. XII nr 458 (1979), s. 65.

³⁷ W. Brzeziński, *Ochrona prawna krajobrazu*, [w:] L. Bar (red.), *Studia z dziedziny prawa administracyjnego. Prace ofiarowane z okazji 80 rocznicy urodzin profesora Maurycygo Jaroszyńskiego*, Wrocław 1971. Ochronie krajobrazu poświęcony też jest jeden z rozdziałów monografii W. Brzezińskiego dotyczącej prawnej ochrony środowiska (W. Brzeziński, *Ochrona prawna naturalnego środowiska człowieka*, Warszawa 1975).

³⁸ W. Radecki, *Ochrona krajobrazu w prawie o wykroczeniach*, „Zagadnienia Wykroczeń” nr 6 (1978); W. Radecki, *Ochrona krajobrazu w prawie karnym*, „Nowe Prawo” nr 1 (1983).

³⁹ J. Boć, *W sprawie prawnej ochrony krajobrazu...*

⁴⁰ H. Olbrycht, *Ochrona krajobrazu a prawo*, „Aura” nr 8 (1982); H. Olbrycht, *Prawo człowieka do krajobrazu*, [w:] J. Sommer (red.), *Prawo człowieka do środowiska naturalnego*, Wrocław 1987.

zową podejmowali m.in. w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego: K. Bartniak⁴¹, J. Sługocki⁴²; w kontekście planowania przestrzennego: T. Bąkowski⁴³, E. Klat-Górska⁴⁴, J. Kierzkowska⁴⁵, K. Szuma⁴⁶; w aspekcie prawa samorządu terytorialnego: A. Tomczak⁴⁷, Ł. Puszyński⁴⁸, M. Woźniak⁴⁹, B. Kolipiński⁵⁰; w międzynarodowym i innych porządkach prawnych: M. Nyka i J. Ciechanowicz-McLean⁵¹, K. Szuma⁵², A. Nowak-Far⁵³; w zakresie prawa ochrony

⁴¹ K. Bartniak, *Wolność gospodarcza a ochrona prawna krajobrazu kulturowego*, [w:] M. Górski (red.), *Prawo ochrony przyrody a wolność gospodarcza*, Łódź–Poznań 2011.

⁴² J. Sługocki, *Dylematy ochrony prawnej krajobrazu kulturowego*, „Samorząd Terytorialny” nr 12 (2014).

⁴³ T. Bąkowski, *Ochrona krajobrazu w prawie zagospodarowania przestrzennego*, „Prawo – Administracja – Kościół” t. 26 (2006).

⁴⁴ E. Klat-Górska, *Zasady kształtowania krajobrazu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego*, „Administracja. Teoria – Dydaktyka – Praktyka” t. 43 nr 2 (2016).

⁴⁵ J. S. Kierzkowska, *Krajobraz a normy planowe: wybrane rozważania prawne z uwzględnieniem zmian w zakresie reklam*, [w:] A. Bartczak, P. Korzeniowski (red.), *Administracja a środowisko. Prace dedykowane prof. zw. dr. hab. Markowi Górskiemu z okazji jubileuszu 45-lecia pracy naukowej*, Szczecin 2018.

⁴⁶ K. Szuma, *Prawne uwarunkowania ochrony krajobrazu w planowaniu przestrzennym*, [w:] B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus (red.), *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Oddziaływanie na zasoby środowiska*, Toruń 2014.

⁴⁷ A. Tomczak, *Utopia ochrony krajobrazu codziennego w lokalnej przestrzeni prawnej*, [w:] M. Górski (red.), *Prawo ochrony przyrody a wolność gospodarcza*, Poznań 2011.

⁴⁸ Ł. Puszyński, *Ochrona krajobrazu naturalnego jako zadanie samorządu terytorialnego*, „Casus” nr 2 (2011).

⁴⁹ M. Woźniak, *Newralgiczne problemy gospodarowania przestrzenią i zarządzania krajobrazem na poziomie gminy*, [w:] B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus (red.), *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Korzystanie z zasobów środowiska*, Toruń 2014; M. Woźniak, *Prawna koncepcja ochrony krajobrazu jako dobra publicznego*, [w:] M. Woźniak, E. Pierchała (red.), *Dobra publiczne w administracji*, Toruń 2014.

⁵⁰ B. Kolipiński, *Kilka uwag na temat systemowych uwarunkowań ochrony krajobrazu (z punktu widzenia kompetencji samorządu województwa)*, „Samorząd Terytorialny” nr 12 (2014).

⁵¹ M. Nyka, J. Ciechanowicz-McLean, *Ochrona krajobrazu w Polsce w świetle prawa międzynarodowego i najnowszych inicjatyw krajowych*, [w:] B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus (red.), *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Oddziaływanie na zasoby środowiska*, Toruń 2014.

⁵² K. Szuma, *Prawne aspekty ochrony krajobrazu w ustawodawstwie włoskim*, „Prawo i Środowisko” t. 73 nr 1 (2013).

⁵³ A. Nowak-Far, *Prawnomiędzynarodowa ochrona krajobrazu – regulacje Unii Europejskiej i państw członkowskich*, „Kontrola Państwowa” nr 2 (2016); A. Nowak-Far, *Prawnomiędzynarodowe uwarunkowania ochrony krajobrazu w Unii Europejskiej i w jej państwach członkowskich*, „Studia z Polityki Publicznej” t. 1 nr 1(13) (2017).

przyrody: P. Korzeniowski⁵⁴, A. Habuda⁵⁵; w odniesieniu do innych zagadnień szczegółowych: M. Czech⁵⁶, K. Pawłowska⁵⁷, A. Fogel⁵⁸, K. Stanik-Filipowska⁵⁹, D. Kostrzewa⁶⁰, A. Sypnicki⁶¹, A. Miszczak⁶².

Istotny rozwój doktrynalnych badań dotyczących krajobrazu nastąpił w związku z przyjęciem ustawy z 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu⁶³. Wśród prac dotyczących projektu oraz samego aktu wymienić można na przykład komentarze pod red. A. Fogel⁶⁴ oraz M. J. Nowaka i Z. Tokarzewskiej-Żarny⁶⁵,

⁵⁴ P. Korzeniowski, *Krajobraz i walory krajobrazowe jako przedmiot ochrony prawnej przyrody*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” nr 5 (2015).

⁵⁵ A. Habuda, *Instrumenty ochrony krajobrazu w prawie ochrony przyrody*, „Administracja. Teoria – Dydaktyka – Praktyka” t. 43 nr 2 (2016).

⁵⁶ E. K. Czech, M. Czech, *Kilka uwag na temat możliwości traktowania krajobrazu jako dobra osobistego w kontekście prowadzenia działalności gospodarczej*, [w:] R. Biskup i in. (red.), *Działalność gospodarcza na obszarach chronionych*, Lublin 2014.

⁵⁷ K. Pawłowska, *Udział społeczeństwa w ochronie i kształtowaniu krajobrazu*, „Samorząd Terytorialny” nr 12 (2014).

⁵⁸ A. Fogel, *Uwarunkowania prawnoustrojowe ochrony i kształtowania krajobrazu*, „Samorząd Terytorialny” nr 12 (2014).

⁵⁹ K. Stanik-Filipowska, *Ochrona krajobrazu kulturowego w procedurach ocen oddziaływania na środowisko*, [w:] B. Jeżyńska, E. Kruk (red.), *Prawne instrumenty ochrony środowiska*, Lublin 2016.

⁶⁰ D. Kostrzewa, *Krajobraz przyrodniczy a krajobraz kulturowy – porównanie instytucji prawnych*, [w:] W. Pływaczewski, B. Gadecki (red.), *Ochrona dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Perspektywa prawna i kryminologiczna*, Warszawa 2015.

⁶¹ A. Sypnicki, *Prawo szlaku jako przykład korzystania z krajobrazu*, [w:] M. Nyka, T. Bojar-Fijałkowski (red.), *Prawo zarządzania środowiskiem – aspekty sprawiedliwości ekologicznej*, Gdańsk 2017.

⁶² A. Miszczak, *Ewolucja podstaw prawnych w zakresie ochrony krajobrazu*, „Przegląd Prawa Publicznego” nr 4 (2017).

⁶³ Dz.U. z 2015 r. poz. 774 (dalej jako u.w.n.o.k.).

⁶⁴ A. Fogel, G. Goleń, A. Staniewska, *Ustawa krajobrazowa. Komentarz do przepisów wprowadzonych w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*, Warszawa 2016.

⁶⁵ M. J. Nowak, Z. Tokarzewska-Żarna, *Ustawa krajobrazowa, rewitalizacyjna i metropolitarna. Komentarz do przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Warszawa 2016.

a także opracowania M. Rypiny i A. Sypnickiego⁶⁶, A. Staniewskiej⁶⁷, M. Woźniak⁶⁸, A. Fogel⁶⁹, K. Karpus⁷⁰.

Z prawniczej literatury obcojęzycznej dotyczącej krajobrazu w kontekście ogólnym wskazać należy zwłaszcza prekursorskie dla zauważenia relacji krajobrazu i prawa prace D. E. Fisher⁷¹ i J. Holder⁷². Z kolei pierwszej kompleksowej analizy zagadnienia ochrony krajobrazu w obszarze prawa międzynarodowego (zwłaszcza w perspektywie prawa ochrony dziedzictwa kulturowego) dokonała A. Strecker w monografii *Landscape protection in International Law*⁷³. Trzeba też wspomnieć prace interdyscyplinarnej grupy badawczej Landscape, Law & Justice Research Group w Norwegii (the Centre for Advanced Study at the Norwegian Academy of Science)⁷⁴. W literaturze obcojęzycznej temat prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego nie jest podejmowany często. W tym zakresie można jednak przykładowo wymienić prace N. Ferrucci⁷⁵ czy M. Brocca⁷⁶.

⁶⁶ M. Rypina, A. Sypnicki, *Propozycje nowych regulacji zakresu ochrony krajobrazu (w tym ochrony widoku)*, [w:] A. Plucińska-Filipowicz, M. Wierzbowski (red.), *Proces inwestycji budowlanych*, Warszawa 2015.

⁶⁷ A. Staniewska, *Potrzeba ochrony, zarządzania krajobrazem i racjonalnego kształtowania krajobrazu w odniesieniu do Europejskiej Konwencji Krajobrazowej i prezydenckiego projektu tzw. ustawy krajobrazowej*, „Samorząd Terytorialny” nr 12 (2014).

⁶⁸ M. Woźniak, *Filary Europejskiej Konwencji Krajobrazowej a polska wizja ochrony krajobrazu w świetle „ustawy krajobrazowej”*, „Administracja. Teoria – Dydaktyka – Praktyka” nr 2 (2016).

⁶⁹ A. Fogel, *Nowe akty planistyczne służące ochronie krajobrazu*, „Administracja. Teoria – Dydaktyka – Praktyka” nr 2 (2016); A. Fogel, *Regulacje prawne w zakresie ochrony krajobrazu przed reklamami wizualnymi – wzmocnienie czy dezintegracja systemu?*, „Samorząd Terytorialny” nr 7–8 (2019).

⁷⁰ K. Karpus, *Legal protection of landscape in Poland in the light of the Act of 24 April 2015 amending certain acts in relation to strengthening landscape protection instruments*, „Polish Yearbook of Environmental Law” nr 6 (2016).

⁷¹ D. E. Fisher, *Can the Law Protect Landscape Values?*, „New Zealand Journal of Environmental Law” nr 9 (2005).

⁷² J. Holder, *Law and Landscape: The Legal Construction and Protection of Hedgerows*, „The Modern Law Review” t. 62 nr 1 (1999).

⁷³ A. Strecker, *Landscape Protection in International Law...*

⁷⁴ M. Jones, *Landscape, law and justice – concepts and issues*, „Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography” t. 60 nr 1 (2006), s. 1–14.

⁷⁵ N. Ferrucci, *La tutela del paesaggio: percorsi giuridici*, „Aestimum” t. 50 (2007); N. Ferrucci, *La tutela del paesaggio e il paesaggio agrario*, [w:] L. Costato, G. Alberto, E. Rook Basile (red.), *Trattato di Diritto agrario*, Milano 2011; N. Ferrucci, *Rural Landscape: the Italian law experience*, „Revista Iberoamericana de Derecho Agrario” t. 9 (2019).

⁷⁶ M. Brocca, *Crossing the Boundaries Between Agricultural Law and Landscape Law: The Rural Landscape*, [w:] M. Monteduro i in. (red.), *Law and Agroecology: A Transdisciplinary Dialogue*, Springer 2015.

Ze względu na swój interdyscyplinarny charakter krajobraz wiejski jest przedmiotem badań wielu dziedzin. Tytułem przykładu można wskazać, że tematykę tę podejmowali: E. Raszeja⁷⁷, A. Górka⁷⁸, I. Niedźwiecka-Filipiak i L. Serafin⁷⁹ (z zakresu architektury krajobrazu i planowania przestrzennego); P. Dudzik-Deko⁸⁰, U. Myga-Piątek⁸¹, M. Durydiwka⁸², J. Falkowski⁸³ (nauk geograficznych); Ł. Smyrski⁸⁴, M. Wieruszewska (antropologii)⁸⁵.

Dokonany przegląd stanu badań wskazuje, że prawna ochrona krajobrazu wiejskiego pozostaje tematem niezbadanym w wystarczającym stopniu i istnieje potrzeba wypełnienia tej luki, czemu służyć mają podjęte badania. Trzeba przy tym zaznaczyć, że powołane opracowania stanowią cenną bazę doktrynalną niniejszej pracy.

Uzasadnieniem podjęcia tej tematyki jest też jej doniosłość teoretyczna dla nauki prawa. Warto w tym kontekście podkreślić bardzo złożone i obustronne relacje wzajemnego kształtowania krajobrazu i prawa⁸⁶, a także wykraczanie tej tematyki poza granice poszczególnych obszarów regulacji prawnej.

Można ją też traktować jako dotyczącą problemów granicznych. Są one charakterystyczne np. dla prawa rolnego, a przez to tematyka pracy wpisuje się w wiodące problemy studiów teoretycznych, takie jak ustalenie nowych granic prawa rolnego oraz zależności i powiązania regulacji prawnorolnej z innymi

⁷⁷ E. Raszeja, *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich...*

⁷⁸ A. Górka, *Krajobraz wiejski jako projekt zbiorowy*, „Studia Obszarów Wiejskich” t. 48 (2017).

⁷⁹ L. Serafin, I. Niedźwiecka-Filipiak, *Przemiany krajobrazu przestrzeni publicznych wsi podmiejskich Wrocławia*, Wrocław 2023.

⁸⁰ P. Dudzik-Deko, *Przemiany krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich na wybranych przykładach*, Wrocław 2015.

⁸¹ U. Myga-Piątek, *Krajobrazy kulturowe. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*, Katowice 2012.

⁸² M. Durydiwka, *Wiejski krajobraz osadniczy i możliwości jego wykorzystania w turystyce (na wybranych przykładach)* Wprowadzenie, „Turystyka Kulturowa” nr 2 (2017).

⁸³ J. Falkowski, *Wielofunkcyjność i próba wyróżnienia funkcjonalno-gospodarczych typów krajobrazu wiejskiego Polski...*, t. XXXV.

⁸⁴ Ł. Smyrski, *Między władzą spojrzenia a praktyką. Antropologia krajobrazu*, Warszawa 2018.

⁸⁵ M. Wieruszewska, *Rural Landscape as a Value of Cultural Heritage*, „Wieś i Rolnictwo” t. 4 nr 173 (2016).

⁸⁶ J. Holder, *Law and Landscape: The Legal Construction and Protection of Hedgerows...*, s. 100–114; D. G. Martin, A. Scherr, *Lawyering Landscapes: Lawyers as Constituents of Landscape*, „Landscape Research” t. 30 nr 3 (2005), s. 379.

materiałami⁸⁷. Dotyka ona również kluczowego dla przyszłości tej gałęzi aspektu aksjologicznego⁸⁸. Podobnie w obszarze prawa ochrony środowiska – zauważa się, że krajobraz i walory krajobrazowe wykazują graniczny charakter w ujęciu wewnętrznym tej gałęzi, sytuując się na pograniczu dynamicznie rozwijających się działów tego prawa⁸⁹. Z kolei postrzeganie krajobrazu jako łącznika między ochroną środowiska a ochroną zabytków obecne jest zarówno w polskiej, jak i zagranicznej doktrynie⁹⁰. Podjęty problem badawczy stanowi też istotne zagadnienie prawa planowania przestrzennego. Wskazuje na to już samo usytuowanie definicji legalnej krajobrazu w u.p.z.p., a także ściśle powiązanie i przeplatanie się materii prawnośrodowiskowych oraz prawa planowania przestrzennego w przepisach prawnych⁹¹.

Ze względu na interdyscyplinarny charakter pojęcia „krajobrazu” podjęcie tego tematu umożliwia także identyfikację recepcji w prawie i naukach prawnych teoretycznych koncepcji z zakresu innych nauk, a w konsekwencji ocenę ich przydatności do realizacji funkcji prawa jako instrumentu ochrony oraz sformułowanie wniosków *de lege ferenda* w tym zakresie.

Wszystko to wskazuje na teoretyczne uzasadnienie podjęcia niniejszych badań i ich znaczenie dla rozwoju szczegółowych nauk prawnych. Ponadto, zważywszy na charakterystyczne dla nauk prawnych związanie z problemami praktycznymi⁹², podjęcie niniejszych badań uzasadniają także argumenty o charakterze społeczno-gospodarczym i praktycznym. Wypływają one przede wszystkim z doniosłości przedmiotu regulacji, jaki stanowi krajobraz i jego ochrona. Jest on bowiem kluczowym elementem indywidualnego i społecznego dobrobytu oraz ważnym składnikiem jakości życia ludzi⁹³.

Bez wątpienia krajobraz jest istotnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich, co wpływa na jego obecność w dyskusji

⁸⁷ R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008, s. 11, 16.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ P. Korzeniowski, *Krajobraz i walory krajobrazowe jako przedmiot ochrony prawnej przyrody*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” nr 5 (2015), s. 26.

⁹⁰ W. Radecki, *Ochrona środowiska przyrodniczego a ochrona środowiska kulturowego w prawie polskim, czeskim i słowackim*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” nr 1 (2012), s. 56.

⁹¹ D. Trzcińska, *Prawo planowania i zagospodarowania przestrzennego z perspektywy środowiska i jego ochrony...*, s. passim.

⁹² Badania nad prawem kierowane wyłącznie, a nawet głównie nastawieniem poznawczym, stanowią bowiem niewielki margines w tej dziedzinie nauki. Z. Ziemiński, *Metodologiczne zagadnienia prawoznawstwa*, Warszawa 1974, s. 56.

⁹³ Por. Preambuła Europejskiej Konwencji Krajobrazowej.

o przyszłości i tożsamości wsi⁹⁴. Znajduje to odzwierciedlenie np. w *Długoterminowej wizji dla obszarów wiejskich UE z 2021 r.*⁹⁵

Kolejnym argumentem przemawiającym za potrzebą podejmowania badań jest znaczenie tematyki krajobrazowej w polityce rolnej. Potwierdza to wskazanie ochrony krajobrazu wśród dziewięciu celów wspólnej polityki rolnej UE po 2020 r. Celem szóstym, określonym w Tytule II art. 6 rozporządzenia 2021/2115, jest „przyczynianie się do ochrony różnorodności biologicznej, wzmacnianie usług ekosystemowych oraz ochrona siedlisk i krajobrazu”. Wskazuje to nie tylko na polityczne zauważenie znaczenia ochrony krajobrazu dla rozwoju wsi, ale także na przeformułowanie roli rolnictwa, któremu powierza się, poza najważniejszym i tradycyjnym zadaniem zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, także nowe – ochrony krajobrazu i opieki nad przyrodą. Uzasadnieniem szczególnego traktowania i wspierania działalności rolnictwa nie jest już tylko funkcja dostarczania żywności, ale też zarządzanie krajobrazem i środowiskiem przyrodniczym, wsią i obszarami wiejskimi⁹⁶. Dostrzega się również znaczenie krajobrazu wiejskiego dla turystyki, stanowiącej współcześnie istotną funkcję w rozwoju obszarów wiejskich⁹⁷.

Trzeba przy tym zauważyć, że przestrzeń wiejska stanowi obszar potencjalnych konfliktów i napięć⁹⁸. Zapewnienie ładu przestrzennego oraz zrównoważonego rozwoju wsi, w którym będą uwzględnione zarówno potrzeby jej wszystkich mieszkańców, działalności rolniczej, jak i ochrony krajobrazu jako dobra publicznego jest dużym wyzwaniem. Krajobraz zdaje się jednak wyznaczać płaszczyznę pojęciową, która umożliwia uwzględnienie tych różnych perspektyw. Istnieje zatem potrzeba badań dotyczących roli prawa w tym względzie.

Wreszcie podjęcie niniejszych badań uzasadnia ich potencjalna przydatność dla tworzenia prawa (zwłaszcza lokalnego w zakresie gospodarowania przestrzenią) oraz jego stosowania. Nie ma wątpliwości, że normy prawne de-

⁹⁴ E. Raszeja, *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich...*, s. 11.

⁹⁵ Komunikat Komisji z 30.06.2021 r.: Długoterminowa wizja dla obszarów wiejskich UE – W kierunku silniejszych, lepiej skomunikowanych, odpornych i zamożnych obszarów wiejskich do 2040 r., COM(2021) 345 final. Dalej jako: Komunikat Komisji Długoterminowa wizja dla obszarów wiejskich UE.

⁹⁶ P. Chevalier, G. Lacquement, *Francuska przestrzeń wiejska. Kategorie i wyobrażenia heterogenicznej wiejskości*, „Wieś i Rolnictwo” t. 1 nr 178 (2018), s. 92.

⁹⁷ M. Durydiwka, *Wiejski krajobraz osadniczy i możliwości jego wykorzystania w turystyce (na wybranych przykładach). Wprowadzenie...*, s. 102.

⁹⁸ P. Chevalier, G. Lacquement, *Francuska przestrzeń wiejska. Kategorie i wyobrażenia heterogenicznej wiejskości...*, s. 91.

terminują właściwą ochronę krajobrazu wiejskiego w procesach planowania i zagospodarowania przestrzeni. Ponadto z art. 5 EKK wynika obowiązek Stron Konwencji w zakresie prawnego uznania krajobrazów jako istotnego komponentu otoczenia ludzi. Należy też zauważyć, że ochrona krajobrazu pociąga za sobą prawa i obowiązki dla wszystkich w procesach gospodarowania krajobrazem. Podejmowane w niniejszej pracy badania prawnicze mogą przyczynić się do prawidłowej realizacji tych praw i obowiązków.

3. Sformułowanie problemu badawczego

W przestrzeni nakreślonej tematyki badań można przejść do sformułowania problemu badawczego. W pierwszej kolejności wyjaśnić trzeba jednak przyjętą konwencję pojęciową, w oparciu o którą określony jest cel badawczy i sformułowana hipoteza. Dotyczy to pojęć: „system” i „model”. Są one bowiem różnie rozumiane i stosowane w naukach prawnych i wyznaczają różne ujęcia badawcze.

„System” należy do podstawowych pojęć prawoznawstwa. Szczególnie w perspektywie kontynentalnej kultury prawa stanowionego formułowanie twierdzeń dotyczących prawa ma wyraźny kontekst systemowy⁹⁹. W tym zakresie tradycyjnie najważniejszym i najczęściej używanym pojęciem jest „system prawa”. Ujmuje się go jako „uporządkowany zbiór norm prawnych, zrekonstruowanych przede wszystkim z przepisów prawnych zgrupowanych w aktach normatywnych”¹⁰⁰. Immanentnym elementem semantycznym systemu prawa (tak jak generalnie słowa „system”) jest zatem jego uporządkowanie, a przez to tworzenie określonej całości¹⁰¹. Rozważając system prawa, można ujmować go na dwa sposoby: jako zbiór norm obowiązujących w określonym państwie i określonym czasie albo jako zbiór norm uporządkowanych według pomyślanych relacji między jego elementami (system-typ)¹⁰². W tym pierwszym znaczeniu termin „system prawa” jest stosowany w niniejszych rozważaniach w odniesieniu do generalnych ram obowiązującego prawa wyznaczających za-

⁹⁹ L. Leszczyński, *System prawa w ujęciu teoretycznoprawnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio G” nr 1 (2017), s. 24–25. L. Leszczyński zauważa, że „prawnik kontynentalny myśli systemowo (w odróżnieniu od prawnika anglosaskiego preferującego konteksty funkcjonalno-pragmatyczne)”.

¹⁰⁰ Zob. np. *ibid.*, s. 23 i powołana tam literatura.

¹⁰¹ B. Liżewski, *System prawa a porządek prawny. Między konstrukcją normatywną a prawem w działaniu*, Warszawa 2021, s. VIII.

¹⁰² S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa...*, s. 180.

kres analizy dogmatycznoprawnej. W podobnym kontekście w pracy występuje też pojęcie „porządku prawnego”, choć zaznaczyć trzeba świadomość różnic między pojęciami „system prawa” i „porządek prawny”¹⁰³. Rozróżnienie to nie ma jednak istotnego znaczenia w kontekście przedmiotu badań, nie musi być więc eksponowane w rozważaniach.

Z systemowości prawa w wymiarze struktury poziomej systemu wpływa ponadto jego podział, który może być tworzony na podstawie różnych kryteriów. Rezultatem tego jest wyodrębnienie w ramach systemu prawa działów, gałęzi, subgałęzi (w gałęziach rozbudowanych) i instytucji prawnych¹⁰⁴. Co istotne w kontekście niniejszych rozważań, te ostatnie mogą przekraczać granice podziałów gałęziowych i subgałęziowych. Ponadto podkreślić trzeba, że podziałów systemu prawa w wymiarze jego struktury poziomej można dokonać wiele i zróżnicowanych. Podział taki uznaje się za uzasadniony, jeśli „normy należące do jednej gałęzi charakteryzują się w takim stopniu wspólnymi cechami odróżniającymi od innych norm, że jako całość stanowią przedmiot, o którym można wypowiedzieć jakieś twierdzenia teoretyczne”¹⁰⁵. Warto też zauważyć, że instytucje prawne, składając się z norm o różnym charakterze, tworzą pewne mikro-systemy w obrębie systemu prawnego¹⁰⁶. Zatem można wewnątrz systemu prawa dokonać podziału (na podstawie różnych kryteriów), w wyniku czego dochodzi do wyodrębnienia zbiorów, które także wykazują cechy systemowe. W takim właśnie znaczeniu pojęcie „systemu” – jako (sub)systemu w stosunku do systemu prawa – jest stosowane w pracy w odniesieniu do systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego. Badaniu podlega zatem (sub)system norm ochrony krajobrazu wiejskiego, jego ukształtowanie oraz istnienie i charakter powiązań między jego poszczególnymi elementami.

Pojęcie „systemu” występuje wreszcie w pracy w trzecim znaczeniu – w kontekście teorii złożoności. W tym aspekcie pojawia się ono w specyficznym ujęciu – jako złożony system adaptacyjny (*complex adaptive system* – CAS)¹⁰⁷. Pojęcie to odnosi się do krajobrazu wiejskiego, ale trzeba mieć świadomość, że koncepcja ta znajduje odniesienie również do prawa. Systemy prawne wy-

¹⁰³ Na temat relacji tych pojęć, zob. np. B. Liżewski, *System prawa a porządek prawny. Między konstrukcją normatywną a prawem w działaniu...*, s. passim.

¹⁰⁴ L. Leszczyński, *System prawa w ujęciu teoretycznoprawnym...*, s. 27.

¹⁰⁵ W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 409.

¹⁰⁶ Z. Ziemiński, *Szkice z metodologii szczegółowych nauk prawnych*, Warszawa–Poznań 1983, s. 90.

¹⁰⁷ Szerzej na temat tego pojęcia w Rozdziale V.2.1.

kazują bowiem charakterystykę złożonego systemu adaptacyjnego i mogą być badane w tej perspektywie.

Drugie pojęcie wymagające wyjaśnienia stanowi „model”. Modelowanie rozumiane jest w pracy jako „metoda badania i poznania, m.in. złożonych zjawisk prawnych, poprzez formułowanie podstawowych właściwości przedmiotu modelowego (modelu)”¹⁰⁸. Przyjęto za R. Tokarczykiem, że „model systemu prawa to abstrakcyjne uproszczenie, pojęciowe wyrażenie określonego systemu prawa, ukształtowane w celu analizy jego właściwości. Poprawnie skonstruowany model systemu prawa (pomijając cechy nieistotne, nietypowe, uboczne) wyjaśnia istotę struktury i funkcjonowania określonego systemu prawa”¹⁰⁹. Choć R. Tokarczyk odnosi pojęcie „modelu” i „modelowania” do systemu prawa w pierwszym ze wskazanych wcześniej znaczeń (jako zbioru norm prawnym obowiązującym w określonym państwie i czasie) i w kontekście badań porównawczych, to ujęcie takie może być też zastosowane do systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego. Istota tego rozumienia terminu „model” osadzona jest bowiem w systemowości i modelowaniu, których możliwości zastosowania wykraczają szeroko nawet poza kontekst systemów prawa. Trzeba też zaznaczyć, że w pracy pojęcie-narzędzie „model” ma charakter deskryptywny. Służyć ma bowiem syntezie prowadzącej do uchwycenia istoty badanego systemu prawnego.

W ramach nakreślonej powyżej konwencji pojęciowej można sformułować cel pracy. Jest nim scharakteryzowanie systemu norm prawnych dotyczących ochrony krajobrazu wiejskiego i sformułowanie modelu (deskryptywnego) tego systemu, aby wysnuć wnioski co do jego istoty¹¹⁰. Chodzi zatem o udzielenie odpowiedzi na dwa pytania. Po pierwsze, co jest chronione w prawie jako krajobraz wiejski? I po drugie, w jaki sposób krajobraz wiejski jest chroniony w prawie?

¹⁰⁸ H. Wolska, *Model jako forma poznania naukowego. Próba zdefiniowania*, „Prawo i Więź” t. 45 nr 2 (2023), s. 54.

¹⁰⁹ R. Tokarczyk, *Uwagi ogólne o niektórych modelach systemów prawnych*, „Państwo i Prawo” nr 11 (1986), s. 30.

¹¹⁰ Przez „istotę” rozumiane jest określenie doniosłych cech i elementów, istotnie ważnych wyróżniających ten system prawny. Jak pisał T. Kotarbiński: „przez to co «istotne» dla danej sprawy, będziemy rozumieli, co dla niej ma pewną doniosłość w odróżnieniu od rzeczy, tej sprawy obcych; w poszczególnym przypadku – to, co dla tej sprawy osobliwie doniosłe, specjalnie ważne. Dalej przez cechy «istotne» dla elementów danego zakresu rozumiemy te cechy, na których podstawie stosunkowo najwięcej ważnych rzeczy, dla tego zakresu swoistych, wykryć można”. T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Warszawa 1947, s. 47.

Ten cel poznawczy uzupełnia cel praktyczny, który stanowi ocena systemu norm prawnych dotyczących ochrony krajobrazu wiejskiego i sformułowanie uwag dotyczących jego ewentualnego udoskonalenia. Należy jednak podkreślić, że uwagi z zakresu polityki prawa mają w założeniu charakter uzupełniający. Odnośnie do celów naukowych pracy można zatem wskazać przede wszystkim jej charakter teoretyczno-poznawczy. Skupia się ona na analizie norm prawnych dotyczących ochrony krajobrazu wiejskiego i na prawniczym badaniu oraz wyjaśnieniu owego fenomenu, w szczególności w perspektywie instytucji prawnych (przedmiotu tych norm) oraz instrumentów prawnych (perspektywie funkcjonalnej i teleologicznej). Wyniki tych badań mogą być zaś pomocne w ocenie społecznej przydatności i efektywności norm prawnych ochrony krajobrazu wiejskiego¹¹¹.

W pracy przyjęto następujące dwa założenia badawcze. Po pierwsze, w badaniach prawniczych dotyczących krajobrazu wiejskiego konieczne jest uwzględnienie dorobku innych nauk zajmujących się krajobrazem. Przedmiot ochrony prawnej determinuje bowiem ukształtowanie norm prawnych ochronnych, szczególnie w instytucjach o charakterze ochronnym. Zależność ta jest od dawna zauważana np. w prawie ochrony środowiska. Przejawia się to w tak czytelnej w tym obszarze regulacyjnym technicznej złożoności norm, stanowiącej konsekwencję ich rozległej podbudowy naukowej, technicznej czy ekonomicznej. W rezultacie, jak zauważa się w doktrynie, większość prawa ochrony środowiska może być zrozumiana tylko z uwzględnieniem wiedzy pozaprawnej (innych dziedzin)¹¹². Podobne powiązanie z naukami pozaprawnymi występuje w innych obszarach regulacyjnych dotyczących przedmiotu badań: prawie rolnym¹¹³, prawie ochrony dziedzictwa kulturowego¹¹⁴, prawie planowania przestrzennego¹¹⁵.

¹¹¹ W kwestii poznawczych i pozapoznawczych zadań nauk prawnych i ich wzajemnego stosunku zob. Z. Ziemiński, *Metodologiczne zagadnienia prawoznawstwa...*, s. 59 i n.

¹¹² T. S. Aagaard, *What Legal Scholarship Can Contribute to Environmental Law*, [w:] O. W. Pedersen (red.), *Perspectives on Environmental Law Scholarship. Essays on Purpose, Shape and Direction*, Cambridge 2018, s. 12.

¹¹³ W doktrynie prawa rolnego wskazuje się na przykład, że poszukiwanie prawnorolnej koncepcji dla pojęć, konstrukcji prawnych i instytucji prawnych wymaga sięgnięcia do dorobku nauki o wsi i rolnictwie. Zob. np. R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych...*, s. 39.

¹¹⁴ Dla ustalenia statusu zabytku kluczowe jest wartościowanie opierające się na dorobku teorii konserwatorskiej. Zob. np. J. Brudnicki, *Co chcemy chronić? Refleksje na temat kryteriów obejmowania zabytku ochroną konserwatorską*, „Ochrona Zabytków” nr 2 (2023), s. 9–34.

¹¹⁵ M. J. Nowak, *Wymiar prawny gospodarki przestrzennej*, Warszawa 2025, s. 40–53. W tym kontekście M. J. Nowak zwraca uwagę np. na geografie prawa (*legal geography*) jako kształtującą

Te uwarunkowania pozaprawne nie mogą więc być pominięte w prawniczych analizach dotyczących krajobrazu wiejskiego, zarówno na etapie jego badania jako przedmiotu ochrony prawnej, jak i ukształtowania prawnego systemu jego ochrony.

Drugie założenie badawcze można sformułować następująco: transgraniczny i integrujący charakter pojęcia „krajobraz” determinuje ujęcie systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego jako wykraczającego poza jedną gałąź prawa¹¹⁶. Pociąga to konieczność badań w ramach różnych gałęzi prawa, a ponadto uwzględnienie swoistości koncepcji ochronnych wypracowanych w ich ramach.

Biorąc pod uwagę przyjęte założenia badawcze, w ramach sformułowanego wcześniej celu można dalej sprecyzować problem badawczy poprzez następujące problemy szczegółowe odpowiadające poszczególnym pytaniom badawczym:

1. Określenie prawnego pojęcia „krajobraz wiejski” oraz jego charakteru jako dobra chronionego (jego doniosłych, odróżniających od innych przedmiotów ochrony prawnej cech, które determinują kierunki i konstrukcję systemu norm prawnych ochronnych). Rozwiązaniu tego problemu służą następujące pytania: Jakie jest znaczenie terminu „krajobraz wiejski” w języku prawnym i prawniczym? Jaka jest relacja prawnego pojęcia „krajobraz” oraz jego szczególnego rodzaju – „krajobraz wiejski” do innych, pokrewnych mu przedmiotów ochrony prawnej?
2. Zidentyfikowanie wpływu koncepcji pozaprawnych dotyczących krajobrazu wiejskiego na ukształtowanie systemu norm prawnych jego ochrony. Z tym związane są pytania badawcze: Które koncepcje pozaprawne tworzą uwarunkowania konstrukcji systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego? W jaki sposób są one uwzględniane w ramach instrumentów prawnych ochronnych?
3. Określenie konstrukcji prawnej systemu norm dotyczących ochrony krajobrazu wiejskiego. Z tym problemem wiążą się pytania: Jaka jest treść, zakres i charakter norm prawnych wyznaczających ochronę krajobrazu wiejskiego? W ramach jakich instytucji prawnych jest chronio-

się dziedzinę stanowiącą próbę szerszej odpowiedzi na wyzwania dotyczące powiązania prawa, przestrzeni i władzy.

¹¹⁶ Na potrzebę prawniczych badań międzygałęziowych, zwłaszcza w prawie ochrony środowiska, zwraca uwagę np. P. Korzeniowski: P. Korzeniowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Łódź 2012, s. 89.

ny krajobraz wiejski? Jakie są prawne instrumenty ochrony krajobrazu wiejskiego?

4. Wyjaśnienie istoty struktury systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego. Ten problem szczegółowy wiąże się z pytaniami: Jaki jest model prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego? Jakie prawidłowości występują w układzie, strukturze i powiązaniu norm prawnych tego modelu?
5. Ocena modelu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego w Polsce w aspekcie jego adekwatności przy rozwiązywaniu zagadnień ochrony. Ocena ta oparta jest na pytaniu: Czy model ten odpowiada wzorcowi wyznaczanemu przez Europejską Konwencję Krajobrazową?

Wszystko to pozwoli na sformułowanie wniosków dotyczących ukształtowania polskiego prawa w zakresie ochrony krajobrazu wiejskiego oraz rozważenia, czy i w jaki sposób należałoby je ewentualnie udoskonalić.

Cele pracy ukierunkowane pytaniami badawczymi z uwzględnieniem przyjętej konwencji pojęciowej i założeń stanowią podstawę do sformułowania dwóch hipotez badawczych. Zgodnie z pierwszą, **normy prawne dotyczące ochrony krajobrazu wiejskiego są rozproszone i zróżnicowane w ramach całego systemu prawnego, ale wykazują łączność funkcjonalno-treściową ze względu na swoistość przedmiotu ochrony – krajobrazu wiejskiego oraz cel i pełnioną funkcję ochronną**. Druga hipoteza stanowi, że **w systemie prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego można zidentyfikować kierunki ochrony, w których normy prawne grupują się, ale jednocześnie zachowują charakter zdeterminowany swoimi gałęziowymi kontekstami normatywnymi**.

4. Metody badawcze

Dobór płaszczyzn oraz metod badawczych zdeterminowany został celem badawczym oraz swoistością badań w naukach prawnych¹¹⁷. Biorąc pod uwagę wieloparadygmatyczność prawoznawstwa, trzeba w tym miejscu określić przyjęte w pracy założenia metodologiczne.

¹¹⁷ Mając świadomość wątpliwości co do istnienia swoistej prawniczej metody badawczej, badania kierowane są postawą refleksyjną i poszukującą. Podejście takie sugerują: M. Dubowska, A. Dyrda, *Metoda prawnicza: nieurzeczywistniony ideał czy szkodliwy mit?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 1 (2025), s. 73–94.

Badania oparto na paradygmacie integracyjnym prawoznawstwa¹¹⁸, w którym centralnym elementem jest pojęcie „zjawiska prawnego” mającego dwa aspekty: formalny (językowy) oraz realny (socjologiczny, psychologiczny, polityczny, ekonomiczny)¹¹⁹. Zgodnie z modelem integracyjnym w pracy prowadzone są i wzajemnie uzupełniają się badania w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym¹²⁰. W wymiarze wewnętrznym zastosowano charakterystyczną dla dogmatyki prawa i adekwatną do analizy materiału normatywnego metodę formalno-dogmatyczną (logiczno-językową), identyfikowaną też jako należącą do metod semiotycznych¹²¹. Akceptując postrzeganie prawa od strony metodologicznej jako zjawiska kulturowego¹²² i uwzględniając pluralizm i heteronomiczność metod prawniczych¹²³, w prowadzonych badaniach uwzględniany jest kontekst interpretacji oraz uwarunkowania zewnętrzne badanych norm prawnych¹²⁴. Na poziomie problematyki pierwszego stopnia są zastosowane: analiza językowa, argumentacja oraz tzw. ważenie zasad prawnych, czyli pro-

¹¹⁸ D. van Kędzierski, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, „Transformacje Prawa Prywatnego” nr 3 (2018), s. 34–46; M. Zirk-Sadowski, *Metodologia nauk administracyjnych na tle metodologii prawoznawstwa*, [w:] J. Zimmermann (red.), *Koncepcja systemu prawa administracyjnego. Zjazd Katedr Prawa Administracyjnego i Postępowania Administracyjnego, Zakopane 24–27 września 2006 r.*, Warszawa 2007, s. 617–631.

¹¹⁹ Istnienie tych dwóch aspektów zjawiska prawnego podkreślał Z. Ziemiński (Z. Ziemiński, *Metodologiczne zagadnienia prawoznawstwa...*, s. 76). Modyfikując koncepcję Z. Ziemińskiego, D. van Kędzierski sformułował definicję zjawiska prawnego (D. van Kędzierski, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018, nr 3, s. 35).

¹²⁰ Model integracyjny zakłada prowadzenie i wzajemne uzupełnianie się badań w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym prawa (zgodnych z wyróżnionym przez H. Harta wewnętrznym i zewnętrznym aspektem normy prawnej). Problematyka pierwszego stopnia obejmuje prawniczy opis instytucji, definicji pojęć, opis struktur i systemów danego państwa. Formami metodyki charakterystycznymi dla tego poziomu są komentarze, glosy, monografie opisowe i opisowo-porównawcze. Natomiast problemy drugiego stopnia dotyczą badań nad podstawami nauki, budową twierdzeń, projektów nowych rozwiązań prawnych, budowy nowych instytucji i doktryn prawa administracyjnego. W zakresie metodyki na tym poziomie charakterystyczne są monografie abstrahujące od konkretnych rozwiązań prawnych, poszukujące nowych modeli administracji (M. Zirk-Sadowski, *Metodologia...*, s. 617–631).

¹²¹ T. Barankiewicz grupuje metody analizy logiczno-językowej, hermeneutyczne i argumentacyjne jako „metody semiotyczne”. T. Barankiewicz, *Współczesne metody badania prawa*, „Studia Prawnicze KUL” t. 41 nr 1 (2010), s. 118–119.

¹²² A. Kotowski, *Podstawowe założenia badań empirycznych w prawoznawstwie – próba konfrontacji*, „Studia Prawnicze / The Legal Studies” t. 2 nr 210 (2017), s. 112.

¹²³ J. Stelmach, B. Brożek, *Metody prawnicze*, Kraków 2006, s. 34.

¹²⁴ F. Cieply, *Uwagi w przedmiocie paradygmatu nauk prawnych*, „Studia Prawnicze KUL” t. 70 nr 2 (2017), s. 34.

ces wyboru zasad prawnych w sytuacji ich kolizji¹²⁵. Na poziomie problematyki drugiego stopnia prowadzone są zaś badania dotyczące rozwiązywania problemów szczegółowych odnoszących się do budowy twierdzeń, modelu teoretycznego i uwag *de lege ferenda*.

Kolejność realizowania zadań badawczych wyznaczona została przez metodologiczne zasady rozwiązywania problemów dogmatycznych w ramach szczegółowych nauk prawnych. Punktem wyjścia do rozważań nad aspektami zjawisk prawnych i formułowania twierdzeń teoretycznych (o strukturze systemu norm prawnych, jego kształtowaniu się i skutkach obowiązywania w nim norm) jest zatem analiza dogmatyczna¹²⁶. Prowadzi ona do „ustalenia w szczegółach koncepcji źródeł prawa rozważanego systemu prawnego, ustalania faktów uznawanych według tej koncepcji źródeł prawa za fakty prawotwórcze, ustalania, jakie normy postępowania ze względu na te fakty prawotwórcze (w szczególności wydanie przepisów o określonym brzmieniu) uznawane są za obowiązujące normy danego systemu”¹²⁷.

Jeśli chodzi o metody rozumowania, w pracy przyjęto metody analityczną i syntetyczną – adekwatnie do poszczególnych szczegółowych celów badawczych. Zastosowana przy rozwiązywaniu problemu naukowego analiza materiału normatywnego zostanie przeprowadzona w oparciu o zasadę nakazującą „dążyć do rozłożenia go na tyle części (tez, struktur, zjawisk, faktów), na ile jest to możliwe, dopuszczalne i niezbędne, by można było zgłębić (ustalić) istotę, związku przyczynowo-skutkowe i właściwości”¹²⁸. Zidentyfikowane w ten sposób struktura i mechanizmy działania analizowanego systemu norm prawnych stanowią podstawę dla następującej w kolejnym etapie syntezy (modelowania) – całościowego poznawczego ujęcia ukierunkowanego na wykrycie konstrukcji systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego, czyli „w połączonej nowej całości istotnych właściwości i zależności (związków)”¹²⁹.

Z akceptacji postulatu niepozytywistycznych filozofii prawa co do ontologicznej złożoności zjawiska prawnego wynika też konieczność jego wielopłaszczyznowej analizy. Przyjętymi w pracy płaszczyznami badania są: normatywna, aksjologiczna oraz w pewnym zakresie historyczna i prawnoporównawcza. Prowadzone rozważania uwzględniają perspektywę historyczną, jednakże w pracy zrezygnowano z wyodrębnionego rysu historycznego, aby ograniczyć

¹²⁵ M. Zirk-Sadowski, *Metodologia...*, s. 629–630.

¹²⁶ Z. Ziemiński, *Metodologiczne zagadnienia prawoznawstwa...*, s. 104–105.

¹²⁷ *Ibid.*, s. 104.

¹²⁸ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 25.

¹²⁹ *Ibid.*

elementy opisowe oraz ze względu na rozległość tematyki badawczej. Tym bardziej, że metoda historyczno-prawna pełni rolę uzupełniającą i komplementarną w stosunku do innych metod prawniczych¹³⁰. Została więc ona zastosowana w zakresie niezbędnym do uwzględnienia ewolucji legislacji oraz zrozumienia istoty współczesnych koncepcji doktrynalnych.

Jeśli chodzi o metodę komparatystyczną, należy wskazać, że praca nie ma charakteru studium prawnoporównawczego. Możliwość badań tego rodzaju ogranicza bowiem przede wszystkim charakter przedmiotu badań – krajobrazu wiejskiego. Wyznacza on bardzo szeroki zakres problemowy badań już w ramach jednego porządku prawnego. Do przeprowadzenia badań komparatystycznych niezbędna jest zaś najpierw charakterystyka, ustalenie cech, właściwości systemów prawa, które będą ze sobą porównywane. Jak wskazywano wcześniej, stan wiedzy prawniczej w zakresie systemu ochrony krajobrazu wiejskiego w polskim prawie nie jest wystarczający, a przez to nie daje podstaw do przejścia do kolejnego etapu – badań prawnoporównawczych. Ponadto trzeba wziąć pod uwagę, że prawne pojęcie „krajobrazu” jest silnie zdeterminowane kontekstem krajowym – istnieją duże różnice w konceptualizacji krajobrazu w różnych językach, tradycjach i systemach prawnych. Niewątpliwa przydatność analizy prawnoporównawczej do formułowania twierdzeń uogólniających i budowania modeli teoretycznych¹³¹ wpływa jednak na pojawienie się w rozprawie elementów tej metody w zakresie koniecznym z uwagi na cele badawcze.

Złożony i interdyscyplinarny charakter krajobrazu jako zjawiska prawnego determinuje też zastosowanie elementów badań o charakterze wielodyscyplinowym. Jest to też uzasadnione znaczeniem tego typu badań dla rozwoju wiedzy w wyniku integracji jako nurtu procesów poznania naukowego¹³². W tym względzie w pracy zostaną wykorzystane koncepcje pozaprawne do budowania

¹³⁰ P. Dobosz, *Problemy metodologii współczesnej nauki prawa administracyjnego na tle metody historyczno-prawnej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” nr 1 (2001), s. 31.

¹³¹ F. Longchamps, *Z badań porównawczych w dziedzinie prawa. Refleksja metodologiczna*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” t. 125 nr 32 (1970), s. 129–134.

¹³² S. Wierchosławski, *Wielodyscyplinowość i interdyscyplinarność statystycznych badań zjawisk społecznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 1 (1996), s. 90. Warto też podkreślić potencjał właśnie badań prawniczych w tym zakresie. Edukacja prawnicza nie obejmuje przedmiotów metodologicznych. Z jednej strony wpływa to na ograniczone stosowanie metod badawczych typowych dla nauk społecznych, ale z drugiej, to pewne uwolnienie od rygorów naukowości pozwala prawnikom rozwijać ciekawe transdyscyplinarne koncepcje ze spekulatywną wolnością niedostępną dla innych, rygorystycznych dyscyplin naukowych. (Por. B. Du Laing, *Promises and pitfalls of interdisciplinary legal research: the case of evolutionary*

prawnego pojęcia „krajobrazu wiejskiego” oraz do określenia konstrukcji prawnej systemu jego ochrony.

W świetle typologii badań interdyscyplinarnych w prawie sformułowanej przez B. van Klinka i S. Taekemę podjęte w pracy badania można zakwalifikować jako typ, w którym dyscypliny pozaprawne mają funkcję wspierającą (*supporting disciplines*)¹³³. W procesach badawczych tego typu problem zdefiniowany w prawniczym badaniu nie może być rozwiązany tylko metodami prawniczymi, dlatego konieczny jest wkład innych dyscyplin¹³⁴. Wnioski z tych badań mają jednak charakter prawniczy, a badania z dyscypliny wspierającej stanowią tylko jeden z elementów szerszej struktury prawnej, ale wkład ten jest niezbędny dla prowadzonego rozumowania i argumentacji prawniczej¹³⁵. Z elementów, które wyznaczają perspektywę określonej dyscypliny (konceptje, metody, przedmiot, uświadomienie problemu i obraz własny dyscypliny), w pracy uwaga skupiona jest na koncepcjach. W związku z tym interdyscyplinarny komponent tych badań nie polega na włączeniu metodologicznych narzędzi z innej dyscypliny, ale dotyczy ram teoretycznych, zgodnie z uznaniem rozróżnienia między „integracją teoretyczną” a „integracją metodologiczną”¹³⁶.

5. Uzasadnienie konstrukcji pracy

Konstrukcja pracy wynika z przyjętego toku procesu badawczego wyznaczanego sformułowanymi problemami badawczymi. Poza wprowadzeniem (ujętym jako osobny rozdział pierwszy ze względu na swoją objętość) praca obejmuje zasadniczo dwie części. Pierwsza z nich (rozdziały: drugi, trzeci i czwarty) koncentruje się na krajobrazie wiejskim jako przedmiocie ochrony prawnej, a druga (rozdziały piąty i szósty) dotyczy prawnego systemu jego ochrony. Całość

analysis in law, [w:] *Methodologies of legal research: which kind of method for what kind of discipline?*, Oxford–Portland 2011, s. 255).

¹³³ P. D. B. van Klink, S. Taekema, *A Dynamic Model of Interdisciplinarity: Limits and Possibilities of Interdisciplinary Research into Law*, „SSRN Electronic Journal” nr 10 (2011), s. 18–22.

¹³⁴ W niniejszych badaniach będą to dyscypliny, w ramach których podejmowana jest problematyka krajobrazu wiejskiego. Ze względu na interdyscyplinarny charakter tego przedmiotu badań oraz ich zróżnicowany dobór adekwatnie do szczegółowych wątków badawczych nie jest celowe wymienienie ich w tym miejscu.

¹³⁵ P. D. B. van Klink, S. Taekema, *A Dynamic Model of Interdisciplinarity: Limits and Possibilities of Interdisciplinary Research into Law...*

¹³⁶ B. Du Laing, *Promises and pitfalls of interdisciplinary legal research: the case of evolutionary analysis in law...*

zamyka podsumowanie – rozdział siódmy. Ta dwudzielna konstrukcja pracy wymaga wyjaśnienia.

Ochronna funkcja norm prawnych oznacza, że zawierają one nakazy i zakazy (czerpiące siłę z przymusu państwowego) skierowane do ludzi i oddziałujące na nich w ten sposób, że skłaniają ich do takiego zachowania się, które nie koliduje z prawidłowym funkcjonowaniem przedmiotu ochrony, a nawet kierują ludzi na podejmowanie działań mających na celu ochronę i rozwój tych procesów¹³⁷. Funkcja ochronna prawa przejawia się przede wszystkim w dwóch aspektach: (1) wyznaczeniu (wyraźniej zarysowanemu niż poprzez inne normy społecznie wiążące) zespołu wartości, które mają być respektowane przez członków społeczeństwa oraz (2) określenie zachowań mających służyć realizowaniu tych wartości¹³⁸. Pojęcie „funkcji prawa” jest różnie ujmowane w naukach prawnych¹³⁹, ale w kontekście funkcji ochronnej można skupić się na jej dwóch zasadniczych ujęciach: jako celu (funkcje założone) i skutku – rezultatu działania (funkcje realizowane)¹⁴⁰.

Te dwa aspekty funkcji ochronnej prawa uzasadniają dwuczęściowy podział pracy. Rozważania zawarte w pierwszej części zorientowane są na określenie krajobrazu wiejskiego jako przedmiotu ochrony, a więc zidentyfikowanie dobra i wartości podlegających ochronie prawnej (funkcje założone) – krajobrazu wiejskiego i określenie jego pojęcia. Pozwala to następnie na przejście w drugiej części pracy do zbadania konstrukcji norm prawnych wyznaczających zachowania służące realizacji ochrony krajobrazu wiejskiego.

Zgodnie z pierwszym założeniem badawczym ustalenie pojęcia „krajobrazu wiejskiego” jako przedmiotu ochrony prawnej wymaga osadzenia w kontekście nauk pozaprawnych, czego dotyczy rozdział drugi pracy. Pozwala to na sformułowanie cech charakterystycznych krajobrazu wiejskiego, a przez to pozaprawnych determinant budowania tego pojęcia w prawie. Dotyczy to dwóch pojęć składowych badanego przedmiotu: „krajobrazu” i „wiejskości”.

Przejście do określenia prawnego pojęcia „krajobraz wiejski” wymaga następnie dwuetapowego badania. Pierwszy z nich zorientowany jest na pojęcie o charakterze nadrzędnym – „krajobraz” (rozdział trzeci pracy). W drugim

¹³⁷ Tak w odniesieniu do środków ochrony własności: T. Dybowski, *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio – actio negatoria)*, Warszawa 1969, s. 102.

¹³⁸ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa...*, s. 235.

¹³⁹ I. Bogucka, *Funkcje prawa. Analiza pojęcia*, Kraków 2000, s. 9. Autorka wyróżnia cztery zasadnicze ujęcia funkcji: relacja, rola, cel i skutek; Z. Ziemiński, *O pojmowaniu celu, zadania, roli i funkcji prawa*, „Państwo i Prawo” t. 12 (1987), s. 15–28.

¹⁴⁰ I. Bogucka, *Funkcje prawa. Analiza pojęcia...*, s. 67.

etapie następuje wyodrębnienie pojęcia węższego – szczególnego rodzaju krajobrazu: „krajobrazu wiejskiego” (rozdział czwarty). Zakres i wielokierunkowość badań w obu etapach uzasadnione są potrzebą rozwijania wrażliwości teoretycznej poprzez proces teoretyzowania, polegający na działaniach zatrzymywania się nad problemem, rozważania wielokrotnie od nowa poprzez różne pytania badawcze, przemyślenia poprzez fragmentaryzowanie, badanie części i porównywanie¹⁴¹.

Ustaleniu znaczenia prawnego pojęcia „krajobrazu” we wspomnianej pierwszej fazie służy więc przeprowadzenie szeregu badań, co znajduje odzwierciedlenie w konstrukcji rozdziału trzeciego. Po pierwsze, poprzez analizę dogmatyczną określony jest zakres występowania w języku prawnym terminu „krajobraz” i sposób jego definiowania. Po drugie, pojęcie „krajobrazu” jest przedmiotem badania porównawczego poznawczego. W ramach tej procedury badawczej pojęcie „krajobrazu” zostaje zestawione z innymi pojęciami stanowiącymi przedmioty ochrony prawnej – dla zrozumienia podobieństw i różnic oraz wzajemnych zależności między nimi. To badanie porównawcze ma na celu identyfikację cech specyficznych „krajobrazu” jako pojęcia prawnego, a przez to jego adekwatne scharakteryzowanie. Wybór przedmiotów ochrony prawnej jako *comparans* podyktowany został wspólnymi kontekstami normatywnymi, ale także powiązaniami w języku prawnym¹⁴². Dodatkowo przedmiotem analizy pojęciowej są „walory krajobrazowe” ze względu na ich wyodrębnienie jako przedmiotu ochrony w prawie. Po trzecie, badane są terminy języka prawnego, w których „krajobraz” występuje wraz z określeniem przymiotnikowym: „krajobraz kulturowy” i „krajobraz priorytetowy”, a ponadto rodzaje krajobrazów określonych klasyfikacją w rozporządzeniu w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych.

Drugą fazę określenia prawnego pojęcia „krajobraz wiejski” stanowi jego wyodrębnienie jako rodzaju krajobrazu, czego dotyczy rozdział czwarty. Następuje to w podobnym toku badawczym jak w odniesieniu do pojęcia nadrzędnego – „krajobrazu”. Najpierw podjęte są badania dogmatyczne zorientowane na ten termin w języku prawnym. Następnie ustalone jest prawne znaczenie pojęcia „obszar wiejski” jako istotnego kontekstu znaczeniowego dla pojęcia „krajobraz wiejski” i podstawy do rozstrzygnięcia różnicy między oboma pojęciami.

¹⁴¹ Na temat rozwoju wrażliwości teoretycznej poprzez teoretyzowania w postępowaniu badawczym, zob. K. Charmaz, *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide through Qualitative Analysis*, London–Thousand Oaks–New Delhi 2006, s. 135.

¹⁴² Szerzej w kwestii uzasadnienia doboru pojęć objętych badaniem porównawczym w uwagach wstępnych do rozdziału III.

Dalsze rozważania ukierunkowane są na określenie przesłanek wyodrębnienia oraz ich uzasadnienie. Mają one dwa zasadnicze kierunki: po pierwsze, dotyczą rozpoznania swoistych rysów krajobrazu wiejskiego – jako krajobrazu kulturowego i „pracującego” oraz po drugie, podobnie jak w poprzednim rozdziale, badań porównawczych poznawczych poprzez zestawienie z pojęciami o powiązanych kontekstach znaczeniowych („obszar wiejski”, „krajobraz rolniczy”). Ponadto uwzględniona jest perspektywa rozróżnienia krajobrazów wiejskiego i miejskiego oraz przemian podejścia w tym zakresie (od dychotomii do kontinuum miejsko-wiejskiego).

Określenie pojęcia „krajobrazu wiejskiego” pozwala następnie na przejście do zbadania prawnego systemu jego ochrony, czemu poświęcona jest druga część pracy obejmująca rozdziały piąty i szósty. Także na tym etapie procesu badawczego, zgodnie z pierwszym założeniem badawczym, uwzględniono kontekst innych nauk.

Znajduje to odzwierciedlenie w konstrukcji rozdziału piątego poświęconego podstawom budowy modelu. Rozważania wychodzą od koncepcji, które istotnie wpływają na ukształtowanie norm w ramach systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego, ale w większym lub mniejszym stopniu wykraczają poza kontekst prawa. Dalszy kierunek rozważań w rozdziale piątym obejmuje sferę prawa i zorientowany jest na zidentyfikowanie zróżnicowania i swoistości koncepcji ochrony w poszczególnych obszarach regulacyjnych w ramach przyjętego normatywnego obszaru badań. Wspólnym punktem wyjścia dla tych koncepcji jest pojęcie dóbr i wartości prawnie chronionych, dlatego włączone są ustalenia znaczeniowe dotyczące tych pojęć.

Na podstawie wniosków z rozdziału piątego dotyczących wpływu koncepcji na budowę modelu prowadzone są w rozdziale szóstym rozważania odnoszące się do systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego. Rozdział zawiera określenie charakterystycznych cech struktury tego systemu i koncepcji normatywnej układu instrumentów i instytucji prawnych ochronnych. Punktem wyjścia jest scharakteryzowanie systemu źródeł prawa dotyczących ochrony krajobrazu wiejskiego. Kolejny etap stanowi uznanie miejsca i roli EKK w tym systemie (jako wzorca ochrony). Wyjście od koncepcji normatywnej EKK uzasadnione jest też jej rolą jako podstawy i punktu odniesienia dla polskiego systemu prawnej ochrony krajobrazu.

Zasadnicza część rozważań zawartych w rozdziale szóstym poświęcona jest jednak scharakteryzowaniu systemu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego poprzez wyodrębnienie kierunków jego ochrony, oddających swoiste ukształtowanie norm w ramach tego systemu. Stanowi to propozycję pogru-

powania instrumentów prawnych w ramach kierunków. Kierunek rozumie się jako pewne podejście, sposób działania, traktowanie, nastawienie w kontekście ukierunkowania na coś – tutaj na określone ujmowanie krajobrazu wiejskiego jako przedmiotu ochrony. Na podstawie tego kryterium (swoistego ujęcia krajobrazu wiejskiego jako przedmiotu ochrony) są wyodrębnione trzy kierunki prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego: szczególna, podmiotowa i systemowa.

Ostatni rozdział pracy, podsumowanie, obejmuje rozważania prowadzące do generalizacji i syntezy – określenia modelu prawnej ochrony krajobrazu wiejskiego oraz weryfikacji sformułowanych na wstępie hipotez badawczych. Zawiera także ocenę tego modelu wraz z uwagami *de lege ferenda*.

Pragnę złożyć podziękowania Recenzentom wydawniczym – prof. dr. hab. Zygmuntowi Niewiadomskiemu oraz prof. dr. hab. Jerzemu Stelmasiakowi, których wnikliwe i cenne uwagi znacząco przyczyniły się do ostatecznego kształtu niniejszej książki.

Praca uwzględnia stan prawny na dzień 1 stycznia 2026 r.